

راهکارهای نقش آفرینی نهاد خانواده در مقابله با آسیب‌های

اجتماعی از دیدگاه امام علی (ع)

علیرضا کاوند؛^۱ زهرا حاج کاظمی^۲

چکیده

یکی از مسائل مطرح در حوزه خانواده، نقش خانواده در پیشگیری از آسیب‌ها و معضلات اجتماعی است. خانواده کوچکترین نهاد اجتماعی است که در راه رسیدن به اهداف خود عموماً با موانعی روبروست و برخی از این موانع از دستیابی فرد یا افراد خانواده به اهداف خود جلوگیری می‌کنند و حتی گاهی موجبات عدم استحکام خانواده را فراهم می‌آورند. اهمیت این موضوع تا بدانجاست که آیات و روایات متعددی به این مسئله پرداخته‌اند. در این میان، کلام امام علی (ع) به-عنوان قرآن ناطق در این خصوص با رویکرد تحلیلی-توصیفی در نوشتار حاضر مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و این نتیجه حاصل شده است که الگوپذیری از سیره معصومین (ع)، زمینه‌سازی، امر به معروف و نهی از منکر،

۱. استادیار گروه تفسیر و علوم قرآن دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم قم (نویسنده مسئول)؛

kavand@quran.ac.ir

۲. پژوهشگر علوم قرآن و حدیث؛ kazemizahra139@yahoo.com

پیشگیری و مواردی از این دست می‌تواند به‌عنوان راهکارهای نقش‌آفرینی خانواده در پیشگیری و مقابله با آسیب‌ها و معضلات اجتماعی ایفای نقش کند.

کلیدواژگان: نقش‌آفرینی، خانواده، آسیب اجتماعی، امام علی (ع)، نهج البلاغه

مقدمه

جامعه و فرهنگ ریشه در متن زندگی و آفرینش انسان دارد و تأثیراتی که انحرافات و آسیب‌ها بر انسان و در نهایت بر جامعه و فرهنگ او می‌گذارد از اهمیت زیادی برخوردار است. از این‌رو یکی از مسائلی که همواره مد نظر آموزه‌های دین مبین اسلام بوده، همین مسئله بوده است. با توجه به آنکه امام علی (ع) به عنوان قرآن ناطق و پرورده شده در دامان پیامبر (ص) به‌وضوح به این مسئله توجه داشته و بدان پرداخته، نوشتار حاضر با روش تحلیلی-توصیفی به بیان مؤلفه‌های نقش‌آفرینی خانواده در پیشگیری و مقابله با آسیب‌ها و معضلات اجتماعی در کلام و سیره این بزرگوار پرداخته و نشان می‌دهد که از منظر ایشان چگونه خانواده می‌تواند با راهکارهای مناسب در مقابل بسیاری از آسیب‌های اجتماعی بایستد و از بروز آنها جلوگیری کند.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. خانواده

واژه «خانواده» معادل «family» و در اصطلاح به‌معنای کوچکترین واحد اجتماعی است که از دو نفر یا بیشتر تشکیل شده و شامل پدر و مادر و خواهر و برادر می‌شود. عناصر تشکیل‌دهنده خانواده یک زن و یک مرد هستند که

مطابق آداب و رسوم اجتماعی با یکدیگر پیوند زناشویی بسته‌اند و بعد فرزند یا فرزندان به جمع آنها اضافه می‌شود (بیرو، ۱۳۷۰: ۳۲). همچنین به معنای گروهی از افراد دو نفر یا بیشتر است که میان آنها روابط خویشاوندی برقرار است و در مکان واحدی زندگی می‌کنند و تغذیه مشترکی دارند. این گروه اختصاصاً در جوامع امروز، از پدر و مادر و فرزندان تشکیل می‌شود. به عبارت دیگر، خانواده سازمان یا نهاد اجتماعی است که مبتنی بر روابط خویشاوندی سببی و نسبی می‌باشد (عزازی، ۱۳۸۵: ۲۴). قرآن کریم نیز در آیات متعددی چون آیات ۳۲ و ۳۱ سوره بقره و ۱۱۷ سوره طه و ... به پیدایش آدم و حوا به عنوان نخستین افراد بر روی کره زمین برای تشکیل رابطه خانوادگی اشاره کرده است.

۱-۲. آسیب

«آسیب» در لغت به معنای زخم، ضرب، صدمه، تعب و رنج، مشقت، آفت، نکبت، بلا، فتنه، خطر، گزند، آزار و کوفتگی آمده است (دهخدا، ۱۳۷۲: ۱۴۴). همچنین به معنای زیان، خسارت، گزند، زیان، خسارت، ضربه و چیزهای دیگر به کار رفته است (عمید، ۱۳۸۹: ق: ۱/ ۷۳). همچنین در ذیل مدخل آسیب آمده است: «الْإِفْءُ عَرْضُ مُفْسِدٍ لِمَا أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ»؛ به معنای عامل تباه‌کننده‌ای که به چیزی برخورد کند (فراهیدی، ۱۴۱۴: ۹۰). در اصطلاح انگلیسی، آسیب از ریشه یونانی «patho» به معنای رنج، محنت، احساسات گرفته شده است (hornby, ۱۹۸۹: ۲۰۰). اصطلاح «آسیب» و «آسیب‌شناسی» در همه رشته‌های علوم اعم از کاربردی، تجربی، طبیعی و انسانی به کار گرفته شده است (فرمehینی فراهانی، ۱۳۹۰: ۳۵) و مفهومی

نظری است که همواره باید نسبت به یک عامل دیگر مانند: وضع موجود، نوع مطلوب یا انتظارات آرمانی بررسی و شناخته شود. به طور کلی باید چارچوب عام برای مطلوبیت و سنجش انحراف از معیار در نظر گرفت.

۳-۱. اجتماع

واژه «اجتماع» یا «Community» در زبان عربی از «جَمَع» به معنای نزدیک نمودن و پیوستن چیزی به بعض دیگر آن گرفته شده (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۱ / ۴۰۹؛ ابن فارس، ۱۴۲۰ق: ۱ / ۴۷۹) و به معنای گردهم آمدن مردم است (فراهیدی، ۱۴۱۴ق: ۱ / ۲۳۹). «اجتماع» در اصطلاح از زبان عربی اخذ شده و به معنای جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی می‌باشد (آراسته‌خو، ۱۳۷۰: ۲۹۱). بنابراین نهاد اجتماعی، امر، عمل و رفتار بنیادی و منتظم اجتماعی است که بر هدف یا اهداف اساسی معینی ناظر است و کل یگانه‌ای را پدید می‌آورد که منشأ ایجاد و جهت‌گیری نقش‌ها، ارزش‌ها، علایق و رفتارهای مشترک و سازمان‌بندی اجتماعی اصلی جامعه است و دارای اهمیت استراتژیک ساختی و کارکردی می‌باشد (همان، ۵۴). همچنین به مجموع افراد یا گروه‌هایی گفته می‌شود که با یکدیگر روابط متقابل مبتنی بر وابستگی و همبستگی برقرار ساخته‌اند و دارای فعالیتی عام و ترکیبی هستند که از چنین روابطی ناشی می‌شود (بیرو، ۱۳۷۰: ۳۸۸).

۲. راهکارهای خانواده در مقابله با آسیب‌های اجتماعی از دیدگاه امام

علی (ع)

از آنجا که انسان تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد میزان تأثیرپذیری او از عوامل زیاد است، برای آنکه تأثیرات این عوامل به‌طور مطلوب ظاهر شود و زندگی بشر را در مسیر اهداف صحیح هدایت نماید، به روش‌ها و راهکارهایی نیاز است. یکی از مهمترین این راهکارها اقداماتی است که می‌توان در بستر خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی بشر شکل داد و سپس آن را در سطح اجتماع گستراند. راهکارهایی که می‌تواند در خانواده در خصوص آسیب‌پذیری‌های مختلف نقش آفرینی کند از منظر امام علی (ع) عبارت است از:

۲-۱. الگوپذیری از سیره معصومین (ع)

الگوپذیری از سیره معصومین (ع) یکی از روش‌های مؤثر در زمینه کاهش آسیب‌ها و معضلات اجتماعی است. منظور از الگو حالتی است که فرد هنگام پیروی از غیر خود کسب می‌کند (آراسته‌خو، ۱۳۷۰: ۳۰). نزدیکترین کلمه به این واژه «اسوه» است که منظور از آن حالتی است که انسان به هنگام پیروی از غیر خود پیدا می‌کند و بر حسب اینکه پیروی از چه کسی باشد، ممکن است آن فرد برای وی خوب یا بد باشد (حجتی، ۱۳۸۵: ۸۶). منظور از الگوی رفتاری در سیره معصومین (ع) یعنی رفتارهای خاصی که هر یک از ایشان در مقابل مخاطبان خود داشتند. الگوی رفتاری سبب می‌شود که افراد به رفتارهای ناپسند خود پی برده و درصدد اصلاح آن برآیند (بیرهوف، ۱۳۸۴: ۳۰). اهمیت این موضوع تا اندازه‌ای است که خداوند بارها بر این موضوع تأکید کرده و گاه به‌طور مستقیم انسان‌ها را به الگوپذیری از رفتار و کردار

معصومان (ع) دعوت نموده و می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا؛ برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند»؛ (احزاب / ۲۱)؛ یا می‌فرماید: «قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ...؛ همانا برای شما در حالات ابراهیم و کسانی که با او بودند سرمشق خوبی است» (ممتحنه / ۴). چنانکه از این دو آیه شریفه برمی‌آید از حضرت ابراهیم (ع) به دلیل برائت از شرک و پیامبر اکرم (ص) نیز به دلیل صبر و مقاومت در برابر دشمنان، به‌عنوان الگو و مقتدای بشر یاد شده است (طبرسی، ۱۳۸۲: ۸ / ۵۴۹). همچنین در داستان حضرت ایوب (ع) آمده است: «وَإِيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ؛ و ایوب را (به یاد آور) هنگامی که پروردگارش را خواند (و عرضه داشت): بدحالی و مشکلات به من روی آورده و تو مهربانترین مهربانانی» (انبیاء / ۸۳). این آیه شریفه به‌صراحت بیان می‌کند که اگر بر انسان بیماری و گرفتاری پدید آید، به جای آنکه ابراز عجز و ناراحتی نماید، باید سعی کند با مشکلات منطقی برخورد نموده و آنها را حکمتی از جانب خداوند قلمداد نماید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷: ۱۳ / ۴۷۸). از دیدگاه علامه طباطبایی در «روش الگوی رفتاری» بنای عقلانی بر این است که هر کس به اهل خبره در فن مراجعه نماید. در حقیقت این مراجعه، همان تقلید اصطلاحی است که معنایش اعتماد کردن به دلیل اجمالی هر مسأله است که دسترسی به دلیل تفضیلی آن از حد طاقت فرد بیرون است (طباطبایی، ۱۳۸۹: ۱ / ۳۱۸). امام علی (ع) نیز در این خصوص

می‌فرماید: «هر کس که خودش را در منصب پیشوایی و رهبری مردم قرار داد، لازم است قبل از تعلیم دیگران، نفس خود را اصلاح کند و باید تأدیب او به وسیله رفتارش، قبل از تأدیب با زبانش باشد. کسی که معلم و تأدیب‌کننده نفس خویش باشد، شایسته‌تر به احترام است از معلم و تأدیب‌کننده دیگران» (ابن ابی الحدید، ۱۹۹۰م: ۳۵). این سخن امام (ع) در بردارنده این مطلب است که هم الگودهنده و هم الگوگیرنده هر دو باید از یکسری ویژگی‌ها و برخوردار باشند تا بتوانند بر دیگران نیز تأثیر بگذارند. در این باره می‌توان به نحوه برخورد حضرت فاطمه (س) با همسر و فرزندان خود اشاره کرد؛ ایشان خود به امور خانه رسیدگی می‌کردند و از استخدام خدمت‌گذار برای نگهداری فرزندان‌شان خودداری می‌کردند، زیرا معتقد بودند فعالیت زن در امور خانه علاوه بر اینکه موجب نشاط خانه و خانواده می‌شود، مسئله‌ای پسندیده است و پاداش فراوان دارد (رسولی محلاتی، ۱۳۷۵: ۲۳۴). از این‌رو زن و مرد باید در خانواده فعالیت‌های خود را به‌گونه‌ای تنظیم کنند که بتوانند نقش همسری و مادری و پدری را نیز به نحو احسن انجام دهند و در محیط خانه موجبات ثبات و دلگرمی اعضای خانواده را فراهم آورند.

۲-۲. زمینه‌سازی

زمینه‌سازی از دیگر روش‌های مؤثر در زمینه کاهش آسیب‌ها و معضلات اجتماعی است. منظور از زمینه‌سازی، ایجاد شرایط و اوضاع مناسب به منظور ایجاد و تسهیل و گاه جلوگیری از تأثیرات بعضی از امور در امر تربیت است. از آنجایی که اعمال و رفتار آدمی تحت تأثیر شرایط محیط و اجتماع شکل می‌گیرد، انتخاب و تنظیم مناسب زمینه و شرایط، در حکم عامل

تسهیل‌کننده رفتار مطلوب یا نامطلوب است (باقری، ۱۳۸۵: ۱۳۷). به طور کلی می‌توان گفت راهکار زمینه‌سازی بر دو طریق صورت می‌گیرد: یکی، ناظر به فراهم آوردن شرایط اولیه‌ای است که احتمال بروز رفتارها و حالات مطلوب را بالا می‌برد و دیگری، ناظر به جلوگیری از شرایط اولیه‌ای است که احتمال بروز رفتارها و حالات نامطلوب را افزایش می‌دهد و هر دو طریق در امر تربیت دینی مورد استفاده قرار می‌گیرد. اهمیت این موضوع تا بدانجاست که حضرت علی (ع) در توصیه‌ای اخلاقی خطاب به کارگزاران خود می‌فرماید: «وَتَوَخَّ مِنْهُمْ أَهْلَ التَّجَرِبَةِ وَ الْحَيَاءِ، مِنْ أَهْلِ الْبُيُوتَاتِ الصَّالِحَةِ، وَ الْقَدَمِ فِي الْإِسْلَامِ الْمُتَقَدِّمَةِ، فَانَّهُمْ أَكْرَمُ أَخْلَاقًا وَ أَصْحَبُ أَعْرَاضًا وَ أَقَلُّ فِي الْمَطَامِعِ إِشْرَاقًا وَ أَبْلَغُ فِي عَوَاقِبِ الْأُمُورِ نَظْرًا؛ کارگزاران دولتی را از میان مردمی باتجربه و باحیا از خاندانی پاکیزه و باتقوی که در مسلمانی سابقه درخشان دارند انتخاب کن؛ زیرا اخلاق آنان گرامی‌تر و آبرویشان محفوظ‌تر و طمع‌ورزی آنان کمتر و آینده‌نگری آنها بیشتر است» (ابن ابی الحدید، ۱۹۹۰م: ۱۲۳). آنچه از فحوای سخن امام (ع) برمی‌آید گویای این مطلب است که برای سامان دادن هر چه بهتر امور مردم، ضروری است افرادی متصدی امور اجرایی و حکومتی شوند که از زمینه‌های مناسبی چون تقوا، تجربه و حیا برخوردار باشند تا بتوانند به خوبی به وظایف خود عمل نموده و تأثیرات و اصلاحات مناسبی در امور پدید آورند.

۲-۳. امر به معروف و نهی از منکر

از دیگر راهکارهای خانواه در زمینه پیشگیری از آسیب‌ها و معضلات اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر است. منظور از «امر» طلب انجام کاری

و «نهی» طلب ترک کاری است. به جهت اهمیتی که این روش در تربیت انسان‌ها دارد، به‌عنوان یکی از ارکان اساسی دین اسلام و تضمین‌کننده همه فرایض دینی محسوب می‌شود (مسعودی، ۱۳۷۸: ۷۰). اهمیت این موضوع تا بدانجاست که خداوند در آیات گوناگون ما را به این فضیلت مهم دعوت کرده است: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ...؛ شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اند؛ (چه اینکه) امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید» (آل عمران / ۱۱۰)؛ «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ؛ باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی امر به معروف و نهی از منکر کنند! و آنها همان رستگارانند» (آل عمران / ۱۰۴) و ... آنچه از فحوای این آیات برمی‌آید این است که باید در جامعه همواره انسان‌هایی وجود داشته باشند که اگر افراد کار ناشایستی انجام دادند با تدبیر خود در صد رفع و اصلاح آن برآیند. چنین افرادی می‌توانند پدر و مادر در محیط خانواده و یا اندیشمندان و عالمان دینی و ... در جامعه باشند. از این‌رو اگر این فضیلت در زمینه تربیت درست به کار گرفته و اجرا شود یکی از بهترین و مؤثرترین روش‌های تربیت و اصلاح افراد به حساب می‌آید (امینی، ۱۳۷۲: ۳۰). در جهت استفاده مطلوب از این راهکار در امر تربیت بهتر است ابتدا امر و نهی به شیوه زبانی باشد؛ یعنی اگر فرزندان کار اشتباهی را انجام دادند به جای توبیخ آنان در جمع اعضای خانواده یا هر کس دیگری به صورت پنهانی کار ناشایسته‌شان به ایشان تذکر داده شود. همین اقدام سبب می‌شود که فرزند نصایح پدر و مادر را بپذیرد. علاوه بر محیط خانه، به‌کارگیری این فضیلت مهم

در اجتماع نیز ضروری است؛ به فرض بعضاً مشاهده می‌کنیم که برخی از جوانان رفتار نامناسبی را در اجتماع انجام می‌دهند، لذا ضروری است که برای آگاهی وی اقدام به امر به معروف و نهی منکر گردد. البته زمانی این کار مفید است که اولاً فردی که قصد امر به معروف و نهی منکر را دارد شرایط آن را بداند و طوری به امر و نهی اقدام نماید که شخصیت فرد توبیخ شده جریحه‌دار نشود، اگر چنین حالتی پیش بیاید نه تنها امر به معروف و از منکر در وی تأثیری نخواهد داشت، بلکه فردی که مورد توبیخ قرار گرفته سعی می‌کند با انجام دادن دوباره عمل زشت خود به وی بفهماند که چندان توجهی به نصایح او ندارند. بدین جهت بهتر است برای تأثیر بیشتر این فضیلت مهم، چه در خانواده و چه در اجتماع، فرد امرکننده خود با اصول و ضوابط امر به معروف و نهی منکر آشنایی داشته باشد تا نصایحش در فرد تأثیر بگذارد. اهمیت این فضیلت مهم به‌گونه‌ای است که هر یک از امامان معصوم (ع) همواره در برخورد با فرزندان و یا در مواجهه با دشمنان از این فضیلت استفاده می‌کردند. امام علی (ع) می‌فرماید: «وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ تَكُنْ مِنْ أَهْلِهِ، وَانْكُرِ الْمُنْكَرَ بِيَدِكَ وَ لِسَانِكَ، وَبَيْنَ مَنْ فَعَلَهُ بِجَهْدِكَ؛ به نیک‌ها امر کن و خود نیکوکار باش، با دست و زبان بدی‌ها را انکار کن و بکوش از بدکاران دور باشی» (ابن ابی الحدید، ۱۹۹۰م: ۳۷۱).

۲-۴. پیشگیری

از دیگر راهکارهای خانواده‌ها در خصوص پیشگیری از آسیب‌ها و معضلات اجتماعی، پیشگیری است. منظور از «پیشگیری» آن است که انسان، از مواردی که به‌گونه‌ای سبب لغزش می‌شوند، قبل از وقوع آنها جلوگیری

کند. در این خصوص لازم است آدمی مشکلات و مسائل احتمالی را بشناسد و از قبل برای آنها راه چاره یا مقابله بیابد. شاید این بهترین و موفق‌ترین راه در اصل اصلاح شرایط باشد؛ چرا که همیشه پیشگیری یک مسئله، راحت‌تر از حل آن است (مرتضوی، ۱۳۶۹: ۲۰۰). بدین جهت از آنجایی که فرزندان بعد از محیط خانه، در محیط اجتماع قرار می‌گیرند و با افراد مختلفی رابطه برقرار می‌کنند و برای خود دوستان و همکاران و معاشرانی پیدا می‌کنند و در مواقعی برای آنکه مورد قبول و پذیرش قرار گیرند و یا تحت تأثیر دیگران رفتارهایی را برخلاف هنجارهای جامعه انجام می‌دهند و موجب بروز انحراف در جامعه می‌شوند، از این‌رو وظیفه خانواده و به خصوص پدر و مادر است که آنان را به‌درستی راهنمایی و تربیت کنند و از عواقب چنین ناهنجاری‌ها و اشتباهاتی آگاه سازند. امام علی (ع) نیز در اهمیت این موضوع می‌فرماید: «هر انسانی بر شیوه و طریقه دوست و رفیق خود زندگی می‌کند» (نهج البلاغه، ۱۷۰). حتی ایشان پس از معرفی نمونه‌هایی از دوستان ناصالح در موعظه به فرزندش امام حسن (ع) می‌فرماید: فرزندم از دوستی نادان بپرهیز؛ زیرا او آنچه را سخت بدان نیازمندی از تو دریغ دارد و از دوستی تبه‌کار بپرهیز که به اندک بهایی تو را بفروشد و از دوستی دروغگو بپرهیز که او به سرابی ماند که دور را به تو نزدیک و نزدیک را به تو دور نمایاند» (ابن ابی‌الحدید، ۱۹۹۰م: ۳/۳۰).

نتیجه‌گیری

از آنچه بیان شد می‌توان نتیجه گرفت که خانواده، به خصوص پدر و مادر، نقش اساسی در تکوین شخصیت و رشد و بالندگی فرزندان دارد، اما همواره بر سر راه رسیدن به اهداف و عملکرد مطلوب، با موانعی روبروست که برخی از این موانع از دستیابی فرد یا افراد خانواده به اهداف خود جلوگیری می‌کنند و حتی گاهی موجبات عدم استحکام خانواده را فراهم می‌آورند. اهمیت این موضوع تا بدانجاست که آیات و روایات متعددی به این مسئله پرداخته‌اند. این مهم در کلام و سیره علوی همواره مورد توجه و عنایت حضرت (ع) بوده است و راهکارهایی را جهت نقش‌آفرینی نهاد خانواده در مقابله با آسیب‌ها و معضلات اجتماعی می‌توان از عبارات حضرت (ع) و سیره عملی ایشان برگرفت که در یک دسته‌بندی کلی عبارتند از: **الگوپذیری از سیره معصومین (ع)**، **زمینه‌سازی، امر به معروف و نهی از منکر**، **پیشگیری**. امید است با به‌کارگیری صحیح و همه‌جانبه راهکارهای ارائه شده هر روز از مشکلات و معضلات اجتماعی خانواده‌ها کاست و بر توانمندی و عملکرد مطلوب آنها افزود.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبة الله، شرح نهج البلاغه، تحقیق محمد ابو الفضل ابراهیم، بیروت: دار إحياء التراث العربية (۱۹۹۰م)،
۳. ابن فارس، ابوالحسین احمد، معجم مقاییس اللغة، تحقیق ابراهیم شمس الدین، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۰ق.
۴. امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، تهران: انتشارات تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
۵. آراسته خو، محمد، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی اجتماعی، تهران: انتشارات گستره، ۱۳۷۰.
۶. باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی: کاوشی برای تدوین چارچوب نظری تربیت اسلامی، تهران: انتشارات مدرسه، ۱۳۸۵.
۷. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: مؤسسه کیهان، ۱۳۷۰ق.
۸. بیرهوف، هانس ورنر، رفتارهای اجتماعی مطلوب: از دیدگاه روانشناسی اجتماعی، ترجمه رضوان صدقی نژاد، تهران: انتشارات گل آذین، ۱۳۸۴.
۹. حجتی، محمدباقر، اسلام و تعلیم و تربیت، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵.
۱۰. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالعلم و الدار الشامیه ۱۴۱۲.
۱۱. رسولی محلاتی، هاشم، زندگی حضرت فاطمه (س)، تهران: نشر فرهنگ اسلامی ۱۳۷۵.

۱۲. طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، تهران: دارالکتب الإسلامية، ۱۳۸۹.
۱۳. طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تحقیق شیخ ابوالحسن شعرانی، تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۸۲.
۱۴. عزازی، شهلا، *جامعه‌شناسی خانواده: با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر*، تهران: مطالعات زنان، ۱۳۸۵.
۱۵. عمید، حسن، *فرهنگ عمید*، تهران: فرهنگ اندیشمندان، ۱۳۸۹ق.
۱۶. فرمهبینی فراهانی، محسن، *فرهنگ توصیفی علوم تربیتی*، تهران: نشر شباهنگ، ۱۳۹۰.
۱۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، *کتاب‌العین*، تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم: انتشارات اُسوه، ۱۴۱۴ق.
۱۸. مسعودی، محمد اسحاق، *پژوهشی در امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و روایات*، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
۱۹. مرتضوی، محمد، *اصول و روش‌ها در نظام تربیتی اسلام*، تهران: نشر گل، ۱۳۶۹.
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، قم: انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۳۷۷.

۲۱. hornby, A.S, oxford advanced learner's dictionary,
London: oxford university press, ۱۹۸۹.